

Buzogány Dezső

Kolozsvár

Az Állambiztonsági Szolgálat levéltárában lévő egyháztörténeti anyag feltárása és kutatása

Church History Matter Exploration and Research in the Secret Police's Archive. Abstract

The history of the Romanian Secret Police is well represented in the historical literature of the past 20 years, which produced a huge amount of professional studies. The Hungarian literature is quite skimpy compared to this. The analyses and studies examining the SP and the orthodox church's relationship exceed too the quantity and quality of writings revealing their connection comparing to what the Hungarian speaking Reformed Church in Romania produced concerning its contact to the SP. As far, as the research process in concerned it is still at the very beginning and hardly can deploy some simple writings with subjective overtone. There in only one single book published in 2009, which genre can difficultly be circumscribed: only with benevolence it could be looked upon as source exploration, because "denunciation" or "stigmatization" of the former reformed secret agents cannot be included in any scientific categories of the church history. Concerning the events and personnel of the Transylvanian Reformed Church, studies, based on the data which can be found in SP archives, only in Romanian language was made so far.

Doing research work in the SP archives our primary aim should not be to reveal the real identity of the agents hiding behind code-names, rather than to reveal the true history of the church. We should better turn to events, delineated topics, or phenomena, to be documented and understood from reports. In the same time we could do our best to understand the very complicated contact system, which took shape between SP and the Reformed Church in Transylvania. In this relationship we should try to follow the SP functioning methods in behind and on the open scene as well.

As we said earlier, denunciation and stigmatization cannot be considered a genre of the history or church history. That has to do more with politics. We, as church historians need more than that. We need serious and thorough analyses based on the evidences kept in the archives of the SP. For being able to do so, we also need clear definitions of each SP concept and notion. The present study gives some samples and methodological overview of the Communist Secret Police activity during the communist era in Romania to help the research work regarding this issue.

Keywords: Secret Police, State Security (Securitatea), Hungarian Reformed Church, church history research, archive, Communism.

A 187. számú törvény 1999. december 9-én született meg, amelynek értelmében valamennyi Romániában élő fizikai személy lehetőséget kapott betekinteni a saját titkosszolgálati iratcsomójába. A törvény eredményeként hozták létre a CNSAS rövidítés alatt közismertté vált vizsgáló bizottságot a levéltári anyag kutatására (*Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității – A Securitate Levéltárának Tanulmányozására létrejött Nemzeti Tanács*). Ezt követően biztosítottá vált a törvényi háttér ahhoz is, hogy a történészek és egyháztörténészek vizsgálat alá vegyék a sokáig zárolt anya-

got, amely gazdag tárháza a kommunista korszak idején kibontakozó egyházi események történetének. E néhány alább következő észrevétellel segítségére kívánunk sietni azoknak, akik a korszak egyháztörténelmi jelenségeit a titkosszolgálati iratokból kívánják megismerni, de azoknak is, akik személyi dossziéjukban akarnak tájékozódni. Korlátozott hozzáférési lehetőségeink miatt, természetesen, sok kérdésre csak félig tudunk válaszolni, némelyre egyáltalán nem, ezért kérjük azokat, akik alaposabban tájékoztak e téren, egészítsék ki jelen áttekintésünket.

Nos, e levéltárban a kutató elé többnyire személyi dossziék kerülnek, rendkívül változatos tartalommal, tehát azokban nemcsak ügynöki jelentéseket lehet találni. Feltárásukkal és kutatásukkal kapcsolatosan sok kérdés merül fel: hogyan viszonyuljon az egyháztörténet a dosszié valamennyi darabjához? Van-e egyáltalán forrásértéke az iratoknak? Hitelesek-e? Milyen erkölcsi megítélés alá kerül a fedőnéven vagy a saját neve alatt jelentő személy? Stb.

Az *Állambiztonsági Szolgálat* (a továbbiakban: ÁBSZ) irodáiban termelt ügyiratok kutatására nézve még nem alakult ki semmiféle speciális feldolgozó módszer sem történeti, sem egyháztörténeti körökben, bár erre az igény sokszor megfogalmazódott már eddig, és ma is gyakran előkerült. Szerintem nem kell semmiféle különleges munkamódszert vagy speciális egyháztörténeti technikát megalkotni. A CNSAS levéltárának anyagát egyszerűen arra kell használni, amire bármilyen más levéltári anyagot is használunk: feltárni, rekonstruálni és dokumentálni egyházunk közelmúltban lezajlott eseményeit.

A személyi dossziék kutatásának buktatói

Az ÁBSZ levéltári anyagának tudományos vizsgálata során két módszert is követhetünk: amint már említettük, az ÁBSZ levéltárának anyagából dokumentálni lehet egyházi eseményeket, nagyobb tematikus egységben elhelyezhető témaköröket (ami nehezebb), és az anyagot tanulmányozni lehet személyi dossziék szerint is (ami könnyebb). Ez utóbbi esetben igen nagy fegyelmezettség, körültekintés és óvatosság szükséges, hiszen a vizsgálódás könnyen leleplezésbe és megbélyegzésbe csaphat át. Az elmúlt időszakban több ilyen jellegű írás és könyv is megjelent, bel- és külföldön egyaránt. A leleplezés és a megbélyegzés műfaját viszont nem ismeri sem a történetírás, sem az egyháztörténelem. Az a politika műfaja. Nekünk viszont ennél sokkal többre van szükségünk. Elsődleges szempontunk tehát nem az, hogy lerántuk a leplet erről vagy arról az ügynökről vagy együttműködőről. Ez legfeljebb kuriózum lehet, de nem szolgálja a történetírás célját. Persze a kutatási prioritások rangsorában valahol ennek is ott kell lennie, de nem kötelező módon az első helyen. Sokkal célravezetőbb, ha jól körülhatárolható egyháztörténeti témák, események vagy elméletek dokumentálására és igazolására használjuk az ÁBSZ levéltári anyagát.

Amennyiben feldolgozásra mégis a személyi dossziék szerinti vizsgálat módszerét választanánk, két szempontot mindenképpen vegyünk figyelembe: a rendelkezésre álló anyagot összefüggésében kell tekinteni és árnyaltan kell találni. Mit értek ez alatt? Nagyon egyszerűen fogalmazva, valamely ügynök esetében kétféle iratcsomót lehet megkülönböztetni: a hálózati és a megfigyelésit. Az előbbi az ügynök beszerzési vagy hálózati dossziéja (jelzete: R., azaz *Rețea*), a második az, amelybe a róla készült jelentések kerültek (jelzete: I., vagyis *Informativ*). Egyetlen személy esetében akár mindkét dossziétípusról is lehet beszélni. Amennyiben valaki kezébe vett ezek közül néhányat, az tudja, hogy azokba nem minden adat került be az illető ügynökről, viszont sok

olyan anyag található benne, amely más személyekkel kapcsolatos (különösen a róla készült jelentések). Amennyiben tehát valamely ügynök tevékenységét akarjuk rekonstruálni, a kapcsolati köréhez tartozó személyek anyagát is át kell tanulmányoznunk, mert csak így kaphatunk teljesebb képet működéséről. Minél több iratcsomót sikerül személyével kapcsolatosan átvizsgálni, annál nagyobb esély van működése árnyalt és részletes feltárására. Személyek esetében ezt jelenti összefüggésben szemlélni a titkosszolgálati anyagot. Ez egyben segít a másik szempont megvalósításában is.

Árnyalat az együttműködők esetében

Mit jelent árnyaltan tálni az ismeretanyagot? Amióta akutabb formában előkerült az ÁBSZ kommunista korszakbeli intézményeivel történő lelkeszi együttműködés kérdése, nem lévén társadalmi vitára bocsátva, a lelkeszi közvéleményben eléggé zavaros kép alakult ki a kollaborálásról. Hajlamosak vagyunk az efféle egyszerűsítő fogalmazásra: XY fedőnevű kollaborátor informátora volt a titkosszolgálatnak. A mondatban el- lentmondás van, hiszen az ÁBSZ terminológiában lehetett valaki kollaborátor anélkül, hogy informátor lett volna. Ebben az esetben tehát az adatokat szolgáltató személy és az ÁBSZ közötti viszony két fokozatáról van szó, tehát a viszony két különböző fázisát jelzi. Alább e kapcsolatrendszer és következőképpen a dossziékban található anyag minőségének különböző árnyalatait és fokozatait próbálom meg lehetségesíteni. Mindenekelőtt melyek a viszony fokozatai? A meghatározások során a szakkifejezéseket igyekszem románul is megadni.

Az együttműködés legalsóbb szintjén a „bizalmi személy” állt (az 50-es években „om de încredere”, a hetvenes évektől „persoana de încredere”), aki munkahelyi tiszt-sége és kapcsolatai folytán titokban támogatta a Szolgálatot. Hozzá hasonló feladato- kat látott el, a 80-as évektől működtetett ún. „támogató személy” (*persoana de sprijin*), státusa és viszonya is hasonló volt. Általános jellegű információt gyűjtött és továbbít- ott közvetlen környezetéről, ismeretségi körének pulzusán tartotta kezét és valamely nemkívánatos esemény első észleléséről tájékoztatta a hálózati tisztet. „Házigazdának” (*gazdă*) hívták a hírszerző hálózat azon bizalmi emberét, aki hajlandó volt titokban, sokszor ellenszolgáltatás fejében, átadni lakását vagy irodáját a tartótiszt és kapcsolata találkozására, vagy egyéb titkosszolgálati munkára, amennyiben a Szolgálatnak nem volt lehetősége saját tulajdonú ingatlant működtetni, vagy a hírszerzési munkába be- vont saját ingatlanainak kapacitása nem volt elegendő. A Román Kommunista Párt csúcsvezetőse jó néven vette, ha a párttagok, mint bizalmiak, házigazdai minőségben segítették az ÁBSZ munkáját, tehát ez a kategória többnyire közülük került ki. A párt- tagokat egyébként kezdetben aktívan bevonták a titkosszolgálat felderítői munkájába és fedőnevet is kaptak, de 1973-ban a kommunista párt főtitkára, Ceaușescu államel- nök megtiltotta, hogy őket hírszerzési akciókban működtessék és számukra dossziét nyissanak, iratcsomóikat pedig a „JARUL” és a „CENUȘA” akciókban mind elégettet- te (ami persze nem azt jelentette, hogy az ÁBSZ nem használta fel őket maximálisan).

A bizalmi személyéhez hasonló státussal működött az „együttműködő személy” (*colaborator*), akinek nem volt kötelező módon fedőneve, a saját polgári neve alatt is megírhatta jelentését. Abban az esetben, ha valamely szakképzett feljelentő speciális feladata megszűnt, vagy informálási lehetőségei beszűkültek, vagy dekonspirálták, és már speciális feladatokat nem kaphatott, együttműködői minőségben, fedőnevet meg- tartva, továbbra is megmaradhatott a Szolgálat kötelékében. Ez esetben a tisztak pol-

gári vagy fedőneve mellé gyakran a kapcsolat fokozatát is odaírták. Az kollaborátor hírszerzési lehetőségei tehát korlátozottak voltak, és nem állt állandó, rendszeres kapcsolatban a Szolgálattal. Alkalmi beszámolókkal tájékoztatott környezetéről, munkája alapját nem az együttműködési kötelezvénybe foglalt, megszabott ügyre tekintő tevékenység képezte. Általános tájékoztatási felügyeletet gyakorolt, alkalmanként viszont felhasználhatták különböző hírszerzési résztevékenység során is. Attól függően, hogy jelentéseinek mennyire volt operatív értéke, visszaminősíthették a korábbi kategóriák egyikébe, vagy feljebb léphetett.

A „szakképzetlen feljelentő” (*informer necalificat*) a titkosszolgálati tevékenység kezdeti korszakában azt a feladatot kapta, hogy alkalmilag szerezzen általánosabb jellegű értesüléseket környezetéről, de titkosszolgálati akciókban csak ritkán vett részt, bár kapcsolata valamivel rendszeresebb volt az előbbiekéhez viszonyítva, helyét pedig valahol a kollaborátor és a szakképzett feljelentő között lehet meghatározni. Megbízata volt azonosítani az ellenséges magatartást mutató személyeket, figyelnie kellett valamely személy lelkiállapotát és magatartását, fel kellett tárnia és több-kevesebb rendszerességgel továbbítania kellett környezete kirívó eseményeit vagy a megfigyelt személy viselkedését. Státusa hasonlított a kollaborátoréra, annyi különbséggel, hogy a reguláris ügynökök speciális megbízataibaiban csak részfeladatok teljesítésével bízták meg.

A „szakképzett feljelentő” (*informer calificat*) már egészen más viszonyban állt a Szolgálattal. Őt már alapos titkosszolgálati előkészítéssel és bonyolult adminisztratív procedúrával szabályszerűen beszervezték. Lehetőleg olyan személyekre esett a választás, akik múltjuk vagy kapcsolataik révén képesek voltak behatolni a „felforgató elemek” közé, az ellenség titkos környezetébe. Őket már informatív felügyeletre és követésre használták, esetenként pedig ún. „pozitív befolyásolásra”. A korábbiak esetében a felkészítés alkalmi volt és általános, ezek esetében viszont rendszeres, szakszerű és a kitűzött célra tekintő. Az alábbi kifejezésekkel foglalható össze a hírszerző munkája: jól meghatározott céllal, rendszeresen, szervezeten, fedőnévvel és titkos módon végezte az adatgyűjtést. Amennyiben jelentési lehetőségei megszűntek, és az ÁBSZ, az informatív adatgyűjtéses módszerrel követett személy mellett, operatív akciókban vagy kombinációkban már nem tudta őt alkalmazni, a tiszt kérhette áttételét a támogató személyek kategóriájába, az ÁBSZ szervezeti szabályzata értelmében.

Tovább árnyalva a képet beszélünk kell még a „hivatalos személynek” (*persoană oficială*) nevezett feljelentőről, aki a vállalatok és intézmények vezető beosztású személyei közül került ki. A laikus hierarchiában, a szakképzett és felkészített ügynök fölött állt a „rezidens” (*rezident*), aki a tartótiszt felügyelete mellett titkos kapcsolattartó személye volt a tiszt hálózatának. Feladata volt összeköttetést teremteni a környezetében működő néhány ügynökkel, átvennie és továbbítania jelentéseiket a tisztnek. (Pl. városi környezetben felügyelte valamely tömbházban szétszórta működő ügynökök munkáját, akik amolyan sejtet alkottak körülötte.) A rezidens többnyire a szakképzett feljelentők, vagy a tapasztalt támogató személyek közül került ki. Igen nagy előszeretettel bízták meg párttagokat ezzel a feladattal, hiszen kiemelten bizalmi státusnak számított. A rendelkezési állományba került titkosszolgálati tisztek is kaptak hasonló feladatot; rajtuk keresztül szerves kapcsolatban állt a hírszerzői professzionalizmus és szakképzetlen informatori kategória. Anélkül, hogy egészen biztosra állíthatnánk, két-három eset kapcsán feltételezzük, hogy a református egyházban is működött hasonló személy (az egyházi hierarchia egyes fokozatain volt néhány olyan kiemelt ügynök, akiken keresztül a tartótiszt több, ügynökként működő lelkész vagy intézményi beosztottat is ellenőr-

zött). A hatvanas évek végén egy tisztnek átlag 9 ügynöke volt és 24 személy szerepelt általános nyilvántartásában (*bazá de lucru*).

A beszerzés

A titkosszolgálati szakszótárakban ez a meghatározása: titkos, tervszerű és célratörő munkafolyamat, amelyben az operatív tiszt a rendelkezésére álló, ellenőrzött adatok, körülmények birtokában a szervezetszerű, titkos együttműködés vállalását éri el a beszerzési jelölnél.

Az egész folyamatot alapos és több rendbeli tájékozódás és részletes tanulmányozás előzte meg. A tartótszít mindenekelőtt azonosította a feladatot, majd elvégzéséhez ügynököket szemelt ki, akikkel korábban már több beszélgetést is lefolytatott. A beszerzési dossziék dokumentumai alapján szemléletesebben bemutatható ez a folyamat, ezért taláalomra kiemeltünk egy esetet, és ennek alapján szólunk a beszerzés különböző fázisairól és tartalmáról. Egyházunk egyik igen jelentős intézményében a nyolcvanas évek közepén került sor ügynök beszerzésére. A tiszt ekként érvel a beszerzés fontossága mellett: az intézmény „egyes külföldi ellenséges körök célpontja lett, és képviselőin, vagyis a holland doktoranduszokon és turistákon keresztül kapcsolatot létesítenek a kiszolgáló személyzet körében, azzal a céllal, hogy fokozatosan magyar nacionalista tevékenységbe vonják be őket, amely szocialista társadalmi rendszerünktől idegen. Ékes példa e tekintetben a volt holland doktorandusz Henk van de Graaf és Frans Bos, akik a III. Igazgatóság [a kémelhárítás] figyelmében vannak.” Tekintettel arra, folytatja a tiszt, hogy az általa felügyelt körzet területén feltűnésük egyre gyakoribb, és egyre nagyobb érdeklődést mutatnak a „kultikus helyek” iránt, a hálózat kapacitása viszont nem elegendő lefödésükre, „szükség van ezt befolyásos személyekkel gyarapítani, akik környezetükbe férkőzhetnek”. A beszerzésre kiszemelt személy előzetes tanulmányozása alapján megállapítható, jelenti főnökének, hogy erre tökéletesen megfelel. Ezt követi a jelölt személyi adatainak és életrajzának részletes leírása, rokoni, baráti és hivatali kapcsolatainak lajstroma. Utal arra, hogy a külföldi utak előtti korábbi felkészítések során realista magatartást tanúsított „és pozitív álláspontot vett fel, amikor elítélte T[...] I[...] lelkész családjának ellenséges tevékenységét”. „A munkahelyen, a társadalomban és a családban, különösképpen pedig kül- és belföldi teológiai gyűléseken tanúsított magatartása, pozitív hozzászólásai, ugyanakkor a szerveinkkel szembeni helyes viszonyulása biztosíték arra, hogy az együttműködést elfogadja és megfelelő adatgyűjtési munkát fog végezni, felkészültségének és lehetőségének mértéke szerint. Beszerzését hazafias érzésére alapozzuk, a munkahelyén – személyes irodájában –, amely optimális feltételeket teremt erre, és biztosítja a konspirativitást.” A beszerzés utánra tervezi a viselkedési szabályok, a hírszerzési tevékenység módszereinek ismertetését, és külön fel fogja majd hívni figyelmét a híryanag objektivitására, a folyamat titkosságára és az információk kellő időben történő közlésére. A beszerzés után, a beszerzési motivációban jelzett feladatok mellett, külön speciális részterületet kap megfigyelésre és adatgyűjtésre: a turistákon keresztül érkező nemkívánatos sajtótermékek felderítése. A tisztnek külön alternatívát kellett kidolgoznia az esetre is, ha a beszerzés során kifejtett meggyőző munkája sikertelen lesz. A visszavonulási stratégia során, amennyiben szüksége lesz rá, a korábbi beszélgetéseket fogja ürügyként használni, vagyis a nyugat-európai utak előtt szokásos felkészítést hozza majd fel megokolni a találkozást, amelytől annak idején valamennyi ilyen út függött. Ezt követte a külön

kiemelt ajánlás: ajánljuk XY-t beszerzésre informátorként a 19. ügyben. A felterjesztést a területi igazgatóság parancsnokának kellett jóváhagynia. Ez után került sor a beszerzési beszélgetésre, esetünkben 10 nappal később. A tiszt erről is alapos jegyzőkönyvet készített. Benne hivatkozik a beszerzési folyamat eddigi eseményeire, majd rátér a beszélgetés sommázására: „a beszerzési folyamat alatt helyes magatartást tanúsított, elfogadván az együttműködést szerveinkkel, írásban kötelezván magát, hogy titokban és szervezeten adatokat szolgáltató olyan helyzetekről, amelyek kedveznek az antiszociális, ellenséges cselekedetek elkövetésének”. Ezt követően ajánlja a felvételre, amit ugyancsak az igazgatóság parancsnoka hagyott jóvá. Az iratcsomóba kerül a friss ügynök kötelezvénye, részletes önéletrajza, különös tekintettel rokoni, baráti és ismerősi kapcsolataira. A felvázolt beszerzésből több dolgot is kiemelhetünk: a jelöltnek korábban már volt köze a Szolgálathoz, hiszen külföldi útjai előtt a tiszt rendszeresen megkereste, tehát az együttműködés nem most kezdődött el, a kapcsolat ezennel csak új fázisba lépett. Aztán a beszerzést alapos előtanulmányozás előzte meg, az adatgyűjtésnek és a kapcsolattartásnak titokban kellett maradnia, az ügynök felkészítést kapott általános és speciális feladataira nézve, találkozásai rendszeressé váltak, a munkát szervezeten végezte. Tevékenységéről a tiszt rendszeresen jelentést készített feletteseinek, amelyek bekerültek az ügynök dossziéjába. Minden nyugat-európai út előtt ugyancsak kiértékelte munkáját, és tevékenysége alapján ajánlotta vagy nem a vízum odaítélését, persze a külföldi út előtt megint felkészítette külföldi speciális feladatára. Az ügynököt valamely rövidebb vagy hosszabb lejáratú „ügy” alapos és részletes felderítésére, illetve megoldására szervezték be. Ezért akár másodszorra vagy harmadszorra is beszervezhettek/reaktíválhattak valakit kisebb-nagyobb időre, különböző megbízatással, más fedőnév alatt, attól függően, hogy az operatív felügyeletet igénylő eseménynek vagy ügynök mekkora kifutási időtartama volt. Egy személy esetében a több fedőnév tehát ezzel is kapcsolatban áll.

A beszerzés „à la carte” módja ez volt, és egyetlen esettől eltekintve ez is maradt. A másik, nem egészen szakszerű és szabályszerű, de statisztikailag mindenképpen eredményes módszert a hetvenes években kezdték el alkalmazni néhány évig. A katonai szolgálatot teljesítő jövendőbeli elsőéves teológiai hallgatókat alakulatuk területén kereste meg az ÁBSZ kolozsvári Felügyeletéhez tartozó tiszt, és futószalagszerű gyors egymásutánban kényszerítette őket rögtönzött kötelezvény aláírására. Erre a helyszínt és az időpontot igen jó érzékkel választotta meg, hiszen a teljes kiszolgáltatottságban, szülői, lelkészi vagy baráti támasz nélkül, kész tények elé állított 19 éves fiatalembereket könnyen betörhette. Ezt csak fokozta a katonai környezetből adódó helyzetelőnye és a titkosszolgálati jelenlét pszichológiai hatása. A módszer nem lehetett nagyon szabályszerű, hiszen nem előzte meg felkészítő beszélgetés, nem volt meg a jelölt környezetből adódó konjunktúra az ügynök célzott működtetésére (katonai szolgálatuk helyszíne ideiglenes volt), ezért nem lehetett kiemelt ügyre tekintő speciális megbízatást adni (ami egyébként feltétele volt a szakképzett feljelentő kategóriának). A beszerzés tehát nem követte a működési szabályzatban előírt, szakszerű procedúrát. Ezért az ilyeneket nem is lehetett reguláris ügynököknek tekinteni mindaddig, amíg később rendszeres és szervezett formában, speciális megbízatás mentén nem kezdték el teljesíteni korábban vállalt feladatukat. Mindazonáltal a tiszt ezzel biztosan teljesítette időszaki penzumát, egyéni statisztikáját pedig jelentősen megemelte. Nem lévén teljesen szabályszerű, e gyakorlatot néhány év után meg is szüntették.

A megfigyelés

A különböző minőségű és szintű kapcsolati személyek gyűjtőneve az ügynök (*agent*) vagy „forrás” (*sursă*) volt (a titkosszolgálat történetének első felében, az ötvenes években, a Magyar Autonóm Tartomány területén készült magyar nyelvű jelentések fejezetcímében is ezen a néven, magyarul szerepel). Jelentésüket is ugyanazon kifejezéssel illették: „tájékoztató jegyzék” (notă informativă). A gyanús személyt különböző időszakokra vonták megfigyelés alá. A kezdeti megfigyelés szakkifejezése az „ellenőrzés” (*verificare*) volt, amelynek két fontosabb fokozatát ismerjük: előzetes (*verificare prealabilă*) és tájékoztató/hírszerzői (*verificare informativă*). Amennyiben a megfigyelés során a korábban felmerült gyanú beigazolódott, következett a „felügyelet” (*supraveghere*). Ennek több változata is volt: adatgyűjtéssel egybekötött felügyelet (*supraveghere informativă*), időtartama 30 nap (dossziétípus: *dosar de supraveghere informativă*, vagyis S. I.); általános adatgyűjtő felügyelet (*supraveghere informativă generală*), időtartama 30 nap (dossziétípus: *dosar de supraveghere informativă generală*, vagyis S. I. G.); rendkívüli adatgyűjtő felügyelet (*supraveghere informativă specială*), időtartama 30 nap; prioritásos adatgyűjtő felügyelet (*supraveghere informativă prioritară*, dossziétípusa SIP). A súlyosabb és nagyobb esetekről már „adatgyűjtő követéssel/nyomozással” (*urmarire informativă*, rövidítése UI) szereztek információt egy éven át (dossziétípus: DUI). Esetenként ezt követte a „vizsgálat” (*anchetă*) vagy a „bűnügyi nyomozás” (*urmărire penală*).

A fedőnév

Az ügynökök többnyire fedőnév alatt jelentettek. A fedőnév meghatározása: az állambiztonsági szolgálat operatív munkatársának, a hálózat tagjának kilétét leplező vagy a nyomozás alatt lévő személynek kilétét jelölő elnevezés. A meghatározásban két különböző jogállású személyről van szó: az egyik a Szolgálattal együttműködő, a hálózatba szervesen beépülő ügynök, a másik a megfigyelt személy vagy jelenség. E két teljesen különböző jogállású személyt (a megfigyeltöt és a megfigyeltet) annál is inkább meg kell különböztetnünk egymástól, és ami még ennél is fontosabb, e különbséget alaposan tudatosítanunk kell egyház-társadalmunkban, mert az elmúlt évek improvizációról árulkodó, leplező és megbélyegző feltárási módszere sajnálatos, bár érthető, félreértésekre adott alkalmat. A szakszerűtlenül, alapos előtanulmányozás és szaktanulmány nélkül közzétett személyi dossziék sok esetben az eredeti szándéknak épp az ellenkezőjét eredményezték az egyházban: a kommunista időben megfigyelt egyik lelkész gyülekezetének tagjai megbotránkozva kérték számon lelkészükön az együttműködést, mondván, hogy fedőneve van, említvén azt a nevet, amely alatt megfigyelték! Amennyiben kutatásunk metódusaként a személyi dossziék vizsgálatának a módszerét választjuk, a két fedőnév közötti igen lényeges különbséget nagyon erőteljesen kell artikulálni. Tehát a megfigyelt személy is külön fedőnevet kapott. (A titkosszolgálati módszereknek megfelelően még Magyarországnak is külön fedőneve volt: Helga.)

A két fedőnevet még akkor is élesen külön kell választanunk, hogyha a megfigyelt személy maga is fedőnév alatt működő, szakszerű ügynök volt. Ez esetben a két fedőnév, vagyis a jelentések jegyzésére szolgáló ügynöki, illetve ugyanazon személy ellenőrzésére használt megfigyelői, nem volt azonos. Kivétel persze volt. Az általunk átvizsgált több tízezer oldalnyi anyagban nem egy olyan esetet találtunk, amikor a jelentések fejezetcímében az ügynöknek ugyanazon fedőneve szerepel forrásként, amely alatt őt

magát is megfigyelték! A fedőnév adásának/választásának, illetve változtatásának mechanizmusát sajnos még egyelőre nem sikerült kiderítenünk. Mindenesetre annyi bizonyos, hogy a tartótiszt személyével, illetve a területi felügyelőséggel állt kapcsolatban, hiszen egy időben több azonos fedőnév is volt forgalomban, akiknek tulajdonosait csak az egyes tartótisztek nyilvántartásából lehetett beazonosítani. A fedőnév tehát a tisztnek a maga személye köré szervezett hálózatában kapott értelmet. Az is elképzelhető, hogy a tiszt hálózatában bizonyos fedőnevek továbböröklődtek attól az ügynöktől, akivel a kapcsolatot megszüntették, arra, akit épp újonnan szerveztek be.

Valamely ügynök fedőnévének megváltoztatása pedig egyrészt talán azzal állt összefüggésben, hogy korábban kizárták vagy pihentették, majd valamely adódó ügy megoldására újraaktiválták, másrészt kapcsolatban állhatott az illető ügynök lakhelyváltoztatásával, amelynek következtében más felügyelőség területére került át, következésképpen új tartótiszt vette fel vele a kapcsolatot, tehát ennek a hálózatába került be. Ilyen esetekben korábbi tartózkodási helyének körzete hivatalosan értesítette az új lakhely szerinti felügyelőséget az elköltözésről, nehogy elkallódjon vagy a szervezeten kívülre essen. Efféle hivatalos tájékoztatás is bőven akad a dossziékban.

Külön kell szólnunk az egyszeri fedőnevekről, amelyeket a megfigyelt személyek akkor kaptak, amikor őket nyomkövetéssel figyelték (erről mindig jegyzőkönyvet készítettek). Egyszeri volt, mert csak arra a néhány napra kapták, amelyekre a nyomkövetéses megfigyelés (*filaj*) kiterjedt. Amennyiben ugyanazon személyt máskor, valamiféle más ügyben követték, korábbi fedőneve helyett másikat kapott.

A jelentés vagy tájékoztató jegyzék

Formai szempontból az ügynöki jelentések között nagy a különbség. Vannak saját kézzel, magyarul írt, fedőnévvel szignált jelentések, amelyeket a Szolgálat irodáiban lefordítottak és írógéppel több példányban sokszorosítottak, attól függően, hogy hány operatív intézkedésre érdemesnek tartott személynevet vagy ügyet tartalmazott. Az így elkészült másolatokat az előforduló személyek és ügyek irattartóiba osztották szét. Ezt a procedúrát egyébként minden rendű és rangú jelentés esetében betartották. Vannak egyenesen géppel írt magyar nyelvű jelentések, amelyek végén a fedőnév alatt aláírás áll. Vannak sajátkezű és fedőnévvel szignált román nyelvű jelentések. Aztán léteznek olyan román nyelven készített jelentések, amelyek végén az ügynök neve szerepel ugyan, de nincs aláírva (ez természetesen az előbb említett másolatok egyik példánya is lehetett). Olyan román nyelven írt jelentéssel is lehet találkozni egyik-másik személy dossziéjában, amelynek a végén egyáltalán nem szerepel az ügynök neve, és mégis iratai között található, ami természetesen nem véletlen, hiszen a tiszt annak idején kellő időben végezte el a másolatok szétosztását és regisztrálását (ez egyébként az alá nem írt, de fedőnévvel ellátott jelentésekre, vagy pontosabban jelentés-másolatokra is érvényes). Az ilyen jelentést ezért még a dosszié tulajdonosától származónak lehet tekinteni. E két utóbbi esetben a jelentés tartalma, a jelentett esemény környezete szolgálhat eligazításul az ügynök és jelentése kapcsolatára nézve. Végül pedig vannak saját név alatt megírt egyéni és hivatalos jelentések, amelynek erkölcsi és tudományos megítéléséről alább szólunk.

Árnyalat a jelentések között

Amíg az információs hálózat szakképzetlen részének rangsorolására nézve eligazítást kapunk a szakkönyvekben és a dossziékban, addig a jelentések rangsorolására nézve nem. A kutató, mint már említettem, nagyon heterogén iratcsomót kap kézhez, amelyben sokféle rendű és rangú irat található. Ezek hír- és forrásérték szerinti kategorizálását mindenképpen el kell végeznünk. Az egyházi közvélemény ezt elég sommásan elintézte az alábbi morális norma szerint: a saját név alatt készített, vagy az ún. hivatali jelentés (*raport protocolar*) erkölcsileg nem terheli az információval szolgáló ügynököt, és csak a fedőnévvel ellátott jelentés miatt kell szégyenkeznie. Ami az egyházi közvéleménynek ennyire egyértelmű, az nem biztos, hogy alapos végiggondolás után az is marad. Ez ugyanis eléggé szimplicista megközelítése a kérdéskörnek. A kérdés dialektikája ez: mennyivel terhelőbb a semmitmondó, de fedőnévvel ellátott jelentés az operatív értékű, ám saját néven született jelentésnél. Felmenthető-e az együttműködés valamilyen szintjén elhelyezkedő személy azzal, hogy a saját neve alatt ugyan, de mégiscsak tájékoztatta a Szolgálatot? Szerény megítélésünk szerint valaki csak akkor menthető fel, ha sem ebben, sem abban a formában nem jelentett, hiszen a saját névvel ellátott jelentés is valamilyen szintű informálás volt, szerzője pedig az előbb felsorolt ügynöki kategória valamelyikébe mindenképpen beleilleszthető. Tehát egyáltalán nem számít (sem erkölcsi, sem forrásérték szempontjából) az, hogy fedőnévvel vagy polgári névvel jegyzett ügyiratról van szó, hiszen valamely eseményre nézve ez is, meg az is szolgálhat adatokkal. (A nyolcvanas évek országos törvényei minden polgárt arra köteleztek, hogy a külföldi látogatókról hivatalos jelentést készítsen. Nyitott kérdés marad, hogy akik effajta jelentéseket írtak, de bizonyíthatóan nem álltak kapcsolatban egyetlen együttműködési szinten sem az ÁBSZ-szel, azok milyen kategóriába kerüljenek. Kétségtelenül más erkölcsi megítélésben részesül ilyen esetben a fedőnév alatt működő ügynök, hiszen túl a törvényi kötelezésen ezzel egyben általános megbízatását is teljesítette, és másban a külső törvényi kényszernek engedni kényszerülő, az ÁBSZ-től teljesen független személy.)

A jelentések hitele

Ezzel a kérdéssel áll kapcsolatban a jelentések hitele is. Az egyházi közvélemény úgy próbálta meg lecsendesíteni az e kérdésben kerekedett hullámveréseket, hogy ködösítő általánosítással kijelentette: a jelentések nem hitelesek, azokat a tartóisztek írták meg a saját munkájuk igazolására. Itt hadd ne kutassuk az efféle kijelentések alapját, hátterét és megszületésének indokait. Bizonyára vannak ilyen jelentések is (nagyon könnyen e kategóriába lehet sorolni azokat a jelentéseket, amelyeket a tiszt vetett ugyan papírra, de az ügynök szóbeli közlése alatt felvett jegyzetei alapján). Jó néhány esztendői tapasztalatból én viszont azt mondom, hogy ember volt a talpán az a tiszt, aki teljesen kívülállóként a református egyház belső rendszeréhez igazodó és belső rendjébe illeszkedő jelentéseket tudott írni, és az egymástól távol lakó lelkészek személyi és rokoni kapcsolatait, gondolkodásmódjukat, teológiai irányultságukat és egyházpolitikai elveiket annyira alaposan ismerte, mint amilyen részletesen egyik-másik jelentésből kitűnik. A református egyházat (vagy tán inkább önmagunkat?) nem kell ilyen kifogásokkal mentetnünk. Említettük már, hogy valamely beszervezett ügynök esetében, morális megítélés szempontjából, nincs különbség a fedőnévvel ellátott vagy a

saját név alatt írt tájékoztató jegyzék vagy ugyanazon ügynöktől származó ún. protokolljelentés (*rapport protocolar*) között, hiszen az együttműködő személy mindkettővel információt szolgáltatott valamely eseményről vagy személyről az ÁBSZ-nek. Ugyanazon súllyal esnek a latba. Nos, a két jelentéskategória hitele és hitelessége között sincs. Különbség legfeljebb csak az ügynökök státusában van: az egyik a korábban említett első két-három kategória egyikébe tartozik (bizalmi vagy támogató személy, kollaborátor, szakképzetlen feljelentő), a másik pedig szabályszerűen beszervezett és operatív munkát végző titkos munkatárs. Az ügynökök hivatali jelentése mind információérték, mind erkölcsi megítélés szempontjából egyenrangú a fedőnév alatt született jelentéssel. (Amennyiben az ügynök hivatali jelentést írt a saját neve alatt, ezzel csak kísérletet tett megnyugtatni lelkiismeretét: nem ügynöki feladatát teljesítette, hanem a külső törvényi szabályozásnak tett eleget, amely valamennyi állampolgár kötelessége, csakhogy reguláris ügynök esetében ezek a jelentések egészen más súllyal esnek a latba.)

Tehát ügynökökről lévén szó, a jelentésnek ez a két formája nem különült el élesen egymástól: sokszor a fedőnév alatt működő ügynök jelentésén a saját polgári neve szerepel, viszont a fejezetcímbe már a fedőneve áll. Ezt a jelentés elejére a tartótiszt utólag írta be az irat regisztrálásának megkönnyítésére, ugyanis valamennyi ügynöknek csak számkóddal és fedőnévvel megjelölt nyilvántartási iratcsomója volt. A polgári névvel ellátott jelentés címkartusába azért kellett a fedőnevet és a számkódot felírni, hogy a jelentést a megfelelő helyre tárolhassák vagy oszthassák szét. Sőt arra is van példa, nem is egy, hogy a jelentés fejezetcímébe a „forrás” megjelölésére azt a fedőnevet használták, amely alatt az illetőt megfigyelték és ellenőrizték, mint már korábban mondtuk.

Ami a jelentések hitelét illeti, hadd utaljunk arra az állandó titkosszolgálati gyakorlatra, hogy a megszerzett információt többször, több más forrásból is leellenőrizték (társügynökök ellenőrző jelentéseivel, lehallgató technikai eszközök alkalmazásával, levelelfogásokkal stb.). Amennyiben a visszaigazolás során a jelentés tartalma nem egyezett meg a valósággal, azt mindig jelezték. A megszerzett információ szigorúan bizalmas, sőt titkos volt, a jelentések tehát szigorúan belső használatra készültek, nem pedig a széles közvéleménynek propagandaként. Az ÁBSZ-nek tehát nem volt, amiért hazudnia önmagának. Emiatt az anyag forrásértéke és hitele meglehetősen nagy.

Árnyalat az ügynöki motivációk között

Amennyiben valaki a tudományos vizsgálatot nem egyházi események, hanem személyi dossziék mentén végzi, annak az ügynöki motivációkat is rangsorolt erkölcsi kategóriákba kell rendeznie. Ez ugyancsak az árnyalt megközelítést szolgálja. A már többször is említett egyházi közvélemény ebben a kérdésben is hajlamos a túlzó egyszerűsítésre: akinek a neve mellé fedőnevet és kötelezvényt lehet odarendelni, az mind beleillik az informátor kategóriába. Elvileg ez így van, de a gyakorlat azonban megenyed bizonyos árnyalást e téren is. A legegyszerűbb azoknak az esete, akik először megtagadták a jelentés írását, majd az együttműködést, és a Szolgálat kizárta soraiból. Azok esetében viszont, akik valamilyen okból nem tudtak megszabadulni a hálózattól és jelentéseket írtak, alaposan meg kell vizsgálni az együttműködés hátterét. Eddigi tapasztalatom szerint a motivációkat két nagy csoportba lehet rendezni, amelyek egyben erkölcsi súly és megítélés szerint, lépcsőzetesen, fokozati skálába is rendeződnek. A súlyosabb motivációk morális fokozata: anyagi ellenszolgáltatás, személyes bosszú, hi-

vatalszerzés és -megőrzés, személyes befolyás érvényesítése az ÁBSZ-en keresztül az egyházban, nyugat-európai tanulmányút, nyugat-európai utazás. Ezek szoros kapcsolatban állnak az egyéni érdekekkel, illetve haszon- és előnyszerzéssel, éppen ezért erkölcsi megítélésük súlyosabb. Az együttműködés nem bocsánatos bűnei ezek, az egyházi közvéleménynek pedig az erkölcsi szankciót ezekhez mérten kell kiszabnia. Lelkészi státusát senkitől sem vonták meg azért, mert visszautasította az együttműködést, amelynek pl. püspöki, esperesi, teológiai tanári vagy bármilyen más egyházi hivatal lett volna a jutalma. Nem kellett kötelező módon felvállalnia az együttműködést, csak hogyha e pozíciók egyikébe akart jutni, vagy azt szerette volna megőrizni, illetve személyes érdekét, érvényesülését vagy hivatali előrejutását kívánta szolgálni. Itt hadd térjünk ki külön az ún. hivatali jelentések (*raport protocolar*) háttérében meghúzódó motiváció kérdésére is: nyilvánvalóan a kiváltságnak számító nyugat-európai utak csábításának engedett az, aki ezért vállalta az együttműködést, vagy esperesi/püspöki/teológiai tanári hivatalát akarta megtartani. Az ÁBSZ senkit sem kényszerített arra, hogy ezeket a jelentéseket megírja, legfeljebb többet nem engedte nyugatra, vagy alkalom adtán tisztségétől megfosztatta. Aki tehát nyugatra akart utazni, az tudta, hogy az esetek többségében ez valamilyen formában együttműködéssel jár. A hivatali jelentést csak nagyon ritkán lehetett megkerülni, legfeljebb azzal, hogy lemondott a kiváltságnak számító útról, vagy a cserébe felkínált egyházi vagy teológiai tanári tisztségről. Nagyobb egyházi hivatal nagyobb felelősséggel, de ugyanakkor nagyobb kockázattal is járt: lényegesen megnőtt a megalkuvást előidéző körülmények száma. Bizonyára mindenki lelkiismeretére hallgatott akkor, amikor az együttműködést elvállalta, akár pénzért, akár hivatalszerzésért vagy hivatalmegőrzésért, akár nyugat-európai útért, akár személyes érdekérvényesítésért vagy bosszúért. Nem lehet tehát külső kényszerről, pl. zsarolásról, beszélni. Ez esetekben csak a belső elhatározás és döntés működött.

A kevésbé súlyos motivációk: kiszolgáltatott helyzet (zsarolás). Ez már külső tényező. A jelentéseket olvasva jól érezhető, hogy az egyházi tisztség nélküli ügynök inkább áldozata, mint haszonélvezője az együttműködésnek (amit viszont az előbbi esetben nem lehet elmondani). Zsarolással kiszolgáltatott helyzetbe került, vonakodott együttműködni, de mégsem szabadulhatott meg, mert a tisztnek gondja volt szinten tartani a kapcsolatot. A jelentések kényszeredett hangneme, sok esetben pedig jelentéktelen tartalma azt jelzi, hogy nincs olyan tét az együttműködés mögött, mint a megelőző kategóriába tartozó személyek esetében. Az ilyenek áldozatok inkább, mint profitálók. Együttműködésüknek nem volt anyagi vagy hivatali vonzata. A lelkeszi társadalom közrendjéhez tartoztak, mindenféle egyházi vagy tanári tisztség nélkül, az egyházközségi élet taposómalmának napszámosai voltak, akiknek kicsinyes emberi botlásaira könyörtelenül lecsapott a Szolgálat és ezzel kíméletlenül megzsarolta őket, ami persze nem lehet mentségük, legfeljebb magyarázat. Természetesen e két csoport között eléggé vékony választóvonal húzódott, és csak idő kérdése volt azt alkalom adtán átlépni.

Nos, az ÁBSZ levéltárának felhasználása kapcsán sok ilyen és hasonló kérdés vár tisztázásra vagy finomhangolásra (és persze alapos megfontolásra). Ehhez pedig komoly, alapos, átgondolt szakértői tapasztalat- és eszmecesterére van szükség, nem pedig emóciótól fűtött lihegésre. Az elektronikus médiák vagy a nyomtatott sajtó hasábjain olykor előkerülő vitának csak így lehet előremutató, megoldás-orientált eredménye.

Aki e jelentésekkel az egyháztörténet szempontjából foglalkozik, azt annyira elragadja a közelmúlt egyházi eseményeinek sodrása, hogy meg is feledkezik a fedőnév alatt jelentő ügynök valós személyéről. Előbb-utóbb megszokott társaivá válnak az

események rekonstruálásának folyamatában. Inkább az információ becsét nézi, mint a szolgáltató személyét. A híryanag értéke elfeledteti vele a jelentések mögött meghúzódó súlyos erkölcsi terhet is. A feljelentők semleges adatközlőkké szelídülnek, és megtanul velük együtt élni. Bármennyire is szeretné, nem képes emberi botlásukat meg nem történtté tenni. A legtöbb, amit tehet, hogy jelentéseik olvasása közben siet empátiával felvállalni lelkiismereti tusájuk egy részét. És fél, félti a törekeny egyházat az újabb és újabb és újabb belső testvérháborútól.

Befejezés

Elégé bonyolult a Titkosszolgálat gépezetének működése, amelyet azért indítottak be, hogy minden társadalmi közegben érvényesítse a korabeli kommunista párt érdekeit, ha kell, erőszakkal is. E folyamatban előbb-utóbb szembe kellett találnia magát az egyházakkal is, amelyeket, a bevehetetlenség látszatának ellenére, mégis meghódított és bevont a párt országos politikájának végrehajtási mechanizmusába, miközben a saját ízlése szerint igyekezett átgyúrni őket. Sajnos, e munkának sikerült megnyernie a sok lelkész mellett a legtöbb esperest, teológiai tanárt és püspököt. Kivétel pedig kevés akadt. A Szolgálat hálóján áldozatként fennakadt a hivatalos egyház éppúgy, mint az ún. egyházi ellenzéki csoport. Csupáncsak néhány partizán, ÁBSZ-kegyvesztett vagy időnap előtt kidobott obsitos úszta meg, és húzta meg magát egyéni izolációjában. Itt ott felcsillan egy-két ellenálló, vagy ellenállássá tömörült, szervezett egyházi frakció, de kitartásuk gyenge, napjaik meg vannak számlálva, lebukásuk elkerülhetetlen. Van árnyalati különbség egyház és egyház között, de tény, hogy mindnyájukat igába döntötte és a saját ügyének előmozdítójává próbálta tenni a diktatúrába hajló ateista hatalom.

Az erdélyi egyházak kommunista korszakban megélt élete, az ateista állam és egyház viszonya, a Titkosszolgálat és a lelkészek kapcsolata, az egyházi ügynökök tevékenysége még feltáratlan témakörök. A református egyház történetének kutatása az ÁBSZ levéltárának anyagában épp hogy elkezdődött. Kezdeti fejleményei eléggé világosan mutatják, hogy ingoványos, bizonytalan, teljesen ismeretlen, bár igen érdekes és izgalmas terepen járunk. E feltárás előtt álló levéltár anyagával új szempont került be egyházunk múltjának vizsgálatába. A titkosszolgálati jelentések prizmáján keresztül az egyházi események más oldalai is előtűnnek. Ezeknek fényében sok, eddig ismert esemény megerősítést nyer, vagy épp ellenkezőleg, megdől. Szürke, hétköznapi figurák emelkednek ki az ismeretlenségből, és porba hullnak a csak szavakból összetákolt legendák és az önjelölt heroszok mítoszai. Elhalványodik sok olyan glória, amelyet annak idején magunk teremtettünk fejünk fölé és hosszú ideig fényesítettünk. E levéltárból egyházunk lelkészi társadalma a maga pőreségében lép elénk, megverve bűnökkel. Kicsinyességgel és megalkuvással. Újabb bizonyítékokkal gyarapodunk teljesen megromlott emberi állapotunkra nézve. Bizony, rászorulunk a bűnbocsánatra és a kegyelemre!

Mindazonáltal meggyőződésünk, hogy a Megváltó még ebben az elesett állapotában is egyháza mellett áll, szereti és kímélni akarja azt. Ezért nem ártunk-e inkább az egyháznak azzal, hogy felkavarjuk a már leülepedett hordalékot? Nem sértünk-e fél-istenekké emelt tekintélyeket azzal, hogy múltjukat demitizáljuk? Nem károsodunk-e mi magunk is azzal, hogy tudomásunkra jut lelki barátaink és tanáraink megalkuvása? Folytassuk-e egyáltalán szembesülésünket a közelmúlt egyháztörténelmének salakjával, hiszen történetünkben ez idáig csak a felemelő és magasztos dolgokkal foglalkoztunk? Mi magunk kezdjük-e el valamennyi más hazai egyház közül elsőnek a leleplezés mun-

káját, hogy ránk mutatva mondják: íme, a diktatúrának behódolt és a keresztyénséget eláruló egyház? Sodorjuk-e újra lelkiismereti válságba azon kollégákat, akik az elmúlt húsz év alatt valamennyire mégiscsak napirendre tértek terhes örökségként cipelt múltjuk fölött? Mindez csak teher egyházunk eleven lelkiismeretén. Meg kellene szabadítanunk tőle. Ne foglalkozzunk vele. Térjünk mi is napirendre fölötte. Hagyjuk nyugodni a múltat. Térjünk napirendre fölötte? Hagyjuk nyugodni a múltat?

Felhasznált irodalom

Általános bibliográfia

- Serviciul Român de Informații. In: *Cartea Albă a Securității (23 august 1944–30 august 1948)*. Vol. I. București 1997, vol. II. (1948–1958) București 1994, vol. III. (1958–1968) București 1995, vol. IV. (1968–1978) București 1995.
- Paul Ștefănescu: *Istoria secretă a serviciilor secrete*. București 1992.
- Gheorghe Pele: *Servicii și acțiuni secrete*. București 1996.
- Neagu Cosma: *Securitatea, poliția politică, dosare, informatori*. București 1998.
- Marius Oprea: Nașterea Securității. In: *Analele Sighet 6*. București 1998.
- Marius Oprea: Fapte și moravuri la securiștii anilor '50. Radiografie a Direcției de Anchete Penale a Securității (1949–1952). In: *Analele Sighet 7*. București 1999.
- Marius Oprea: O istorie a informatorilor Securității. In: *Analele Sighet 9*. București 2001.
- Marius Oprea: Pagini din 'copilăria' Securității române. În: *Dosarele istoriei*, nr. 5. 1996.
- Marius Oprea: Gheorghiu Dej, poliția secretă și puterea. In: *Dosarele istoriei*, nr. 3(8), 1997.
- Dennis Deletant: *Ceașescu și Securitatea. Constrângere și disidență în România anilor 1965–1989*. București 1998.
- Dennis Deletant: *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu Dej și statul polițienesc. 1948–1965*. Iași 2001.
- Cristian Troncotă: *Istoria serviciilor secrete românești. De la Cuza la Ceaușescu*. București 1999.
- Cristian Troncotă: *Istoria Securității regimului comunist din România. 1948–1964*. București 2003.
- Cristian Troncotă: *Duplicatarii. O istorie a Serviciilor de Informații și Securitate ale regimului comunist din România. 1965–1989*. București 2003.
- Cristian Troncotă: *Torționarii: istoria instituției Securității regimului comunist din România (1948–1964)*. București 2006.
- Marius Oprea: *Banalitatea răului. O istorie a Securității în documente. 1949–1989*. Iași 2002.
- Stejărel Olaru, Georg Herbstritt: *Stasi și Securitatea*. București 2005.
- Florica Dobre, Florian Banu, Camelia Duică, Silviu B. Moldovan, Liviu Țăranu (ed.): *Trupele de Securitate (1949–1989)*. București 2004.
- Ioan Opreș: *Istoricii și Securitatea*. București 2004.
- Let us mention some memory writings published by the former SP employees. See in Negau Cosma's book (*Securitatea văzută din interior. Pagini de memorii*. București 1994.).
- Dumitru Iancu Tăbăcaru: *Sindromul Securității*. București, é.n.
- Ionel Gal: *Rațiune și represivitate în Ministerul de Interne. 1965–1989*. Iași 2001.
- Obșii și urechile poporului. Convorbiri cu generalul Nicolae Pleșiță. Dialoguri consemnate de Viorel Patrichi în perioada aprilie 1999 – ianuarie 2001*. București 2001.
- Ion Mihai Pacepa: *Amintirile unui general de securitate*. București 1992. (Az eredeti munka: *Red Horizons: The True Story of Nicolae and Elena Ceausescu's Crimes, Lifestyles and Corruption*. Washington D. C., Regnery Gateway, 1987.).
- Victor Negulescu: *Spionaj și contrașpionaj: din viața și activitatea unui ofițer de informații (amintiri, deziluzii, speranțe)*. 1966–1996. Târgoviște 1999.
- CNSAS: *Securitatea. Structuri – cadre. Obiective și metode*. Vol. I–II. (1967–1989) (1967–1989). Coordona-tor: Florica Dobre. Autori: Elis Neagoe-Pleșa, Liviu Pleșa. București 2006.

Az ÁBSZ és az ortodox egyház

Ioan Dură: *Din istoria Bisericii Ortodoxe Române a anilor 1945–1989. Evidențe și realități din viața acesteia*. Editura Ramida. București 1994.

Ioan Dură: *Pătimirea Bisericii ortodoxe Române (1945–1989)*. Editura Ramida. București 1994.

Gheorghe Onoșoru: Atitudini politice ale clerului din România. 1944–1948. In: *Arhivele totalitarismului*, nr. 2–3. 1997.

Badu Ciuceanu, Cristina Păiușan: *Biserica Ortodoxă Română sub regimul comunist*. Vol. I. (1945–1958).

Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului. București 2001.

George Enache, Adrian Nicolae Petcu: Biserica Ortodoxă Română și Securitatea. Note de lectură.

In: *Totalitarism și rezistență, teroare și represiune. Studii*. CNSAS. București 2001.

Cristian Vasile: *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist*. București 2005.

George Eneche: Ortodoxie și putere politică în România contemporană. In: *Studii și eseuri*. Editura Nemira. București 2005.

George Enache: Episcopul Antim Nica și poziția sa față de relațiile stat-Biserică în România comunistă. In: *Studii și eseuri*. Editura Nemira. București 2005.

Adrian Nicolae Petcu: Securitatea și cultele în 1949. In: *Partidul, Securitatea și cultele. 1945–1989*. Editura Nemira. București 2005.

Az ÁBSZ és a Református Egyház

János Csongor: Procesul organizației Tineretului Maghiar din Ardeal. Studiu de caz. In: *Experimental Pitești. Conference proceedings. Comunicări prezentate la Simpozionul Experimental Pitești – Reeducarea prin tortură. Cultura, Tineretul și Educația în regimurile dictatoriale comuniste*. Szerk.: Popa, Ilie. Ediția a VII-a. Pitești 05-07 octombrie 2007, Fundația Culturală Memoria Filiala Argeș, Pitești 2008, 347–360.

János Csongor: Procesul membrilor mișcării de reînnoire spirituală „Bethania”. In: *Forme de represiune în regimurile comuniste*. Szerk.: Budeancă, Cosmin; Olteanu, Florentin. Polirom, București 2008, 318–339.

János Csongor: Alegere de episcop în Eparhia Reformată Cluj; numirea în funcție a protopopului de Sibiu, Nagy Gyula. In: *Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România. Structuri de partid și de stat în timpul regimului comunist*. III. köt., Polirom, Iași 2008, 303–318.

János Csongor: Reglementarea catehizării în eparhiile reformate Cluj și Oradea în anii '50. In: *Experimental Pitești – Reeducarea prin tortură. Cultura, Tineretul și Educația în regimurile dictatoriale comuniste*. Szerk.: Popa, Ilie ediția a VIII-a, Pitești, 03-05 octombrie 2008, Fundația Culturală Memoria Filiala Argeș, Pitești 2009, 475–492.

János Csongor: Organizația fictivă ‘Uniunea Preoților Reformați din Ardeal’, sau dezinformarea organelor securității: modalitate de răzbunare personală a agentului informator ‘Ardeleanu’. In: *Stat și viață privată în regimurile comuniste*. Szerk.: Budeancă, Cosmin; Olteanu, Florentin. Polirom, Iași 2009, 331–359.

János Csongor: Cariera unui ofițer de securitate. Ungváry József în documentele de arhivă și în memoria colectivă. In: *Sfârșitul regimurilor comuniste. Cauze, desfășurare și consecințe*. Szerk.: Budeancă, Cosmin; Olteanu, Florentin. Polirom, Iași 2010.

Molnár János: *Szigorúan ellenőrzött evangélium*. Nagyvárad 2009.